

dr Rafał Antoni Kupczak

e-mail: rafalkupczak@wp.pl

<https://orcid.org/0000-0002-0469-6119>

Recenzja książki: Dariusz Adam Szkutnik *Vis essentialis i entelechia: Caspara F. Wolffa oraz Hansa A. E. Driescha parametryczny wymiar świata organicznego* (Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2024), ss. 214

Monografia Dariusza Adama Szkutnika stanowi rzetelne i głębokie opracowanie poświęcone dwóm fundamentalnym kategoriom w historii biologii i filozofii przyrody: *vis essentialis* Caspara Friedricha Wolffa oraz *entelechia* Hansa A. E. Driescha. Autor wpisuje te pojęcia w szeroki kontekst badań epigenetycznych, podejmując próbę uchwycenia ich parametrycznego wymiaru w obrębie rozwoju organizmów.

Publikacja liczy 214 stron i obejmuje części: Wprowadzenie, cztery rozdziały analityczne („Założenia wyjściowe Caspara Friedricha Wolffa oraz Hansa Driescha ukierunkowane na odkrywanie epigenetycznych swoistości rozwojowych”; „Empiryczne dane obserwacyjno-eksperymentalne w badaniach epigenetycznych Caspara Friedricha Wolffa oraz Hansa Driescha”; „*Vis essentialis i entelechia*. Morfogenetyczny wymiar przyczynowości organicznej”; „Współczesna analiza metodologiczna naukowych aspektów badań biologicznych Caspara Friedricha Wolffa oraz Hansa Driescha”), Zakończenie, Bibliografia, Ilustracje (XVIII-wieczne szkice rozwoju embrionalnego) oraz podsumowania rozdziałów w języku angielskim (Summary) i niemieckim (Zusammenfassung). Można by jednak zasugerować, aby analogiczne polskie streszczenia znalazły się również w głównej części książki, pod tytułami rozdziałów, co ułatwiłoby lekturę polskojęzycznemu odbiorcy.

Jak dowiadujemy się z Wprowadzenia, osią monografii jest zestawienie wskazanych w jej tytule pojęć Wolffa i Driescha, ukształtowanych na podstawie założeń

metodologicznych oraz danych empirycznych, stanowiących istotne punkty odniesienia dla dalszej historii biologii rozwojowej. Autor określa główny cel publikacji jako „ukazanie i porównanie prób Wolffa i Driescha zmierzających do parametrycznego uchwycenia *vis essentialis* i *entelechii* w podstawach badanych przez nich zjawisk embriologicznych”. Cel ten realizowany jest poprzez szczegółową analizę elementów metodologicznych składających się na sposoby prowadzenia badań obu uczonych.

Monografia zatem ukazuje uniwersalny wysiłek badawczy zmierzający do zrozumienia mechanizmów rozwoju organizmów oraz ujęcia zasad rządzących procesami biologicznymi. Szkutnik wnikliwie rekonstruuje metodologię Wolffa i Driescha, zestawiając ich podejścia i podkreślając zarówno znaczenie badań empirycznych, jak i refleksji teoretycznej. Dowodzi, że obaj badacze – choć różni, gdyż działali w odmiennych epokach historycznych – dążyli do identyfikacji trwałych czynników przyczynowych wyjaśniających podstawy epigenety – Wolff na przykładzie organogenezy, Driesch poprzez badania nad regeneracją organiczną. Szczególnie cenne jest ukazanie *vis essentialis* i *entelechii* jako kategorii morfogenetycznych, które w zamyśle autora miały ówczas funkcjonować na wzór pojęć fizycznych i chemicznych, a co jednak z perspektywy współczesnej metodologii naukowej pozostaje problematyczne. Autor formułuje przy tym sugestywną interpretację, że analiza obu koncepcji stanowi próbę stworzenia parametrycznej wizji morfogenezy – istotnego elementu w dziejach myśli biologicznej. Jak wyraźnie podkreśla Szkutnik, współczesny rozwój biologii i fizyki osiągnął taki poziom złożoności, że klasyczne kategorie, takie jak *vis essentialis* i *entelechia* w tradycyjnym rozumieniu, nie mieszczą się w ramach metodologii współczesnej, tzn. nie można ich dosłownie traktować jako mierzalnych wyznaczników przyczynowych analogicznych do stałych z zakresu fizyki czy chemii. Pomimo to zarówno Wolff, jak i Driesch podejmowali – jak dowodzi autor – próby parametrycznego ujęcia zjawisk w zakresie morfogenezy.

Trzeba zaznaczyć, że język książki jest wysoce specjalistyczny, co czyni z niej wymagającą lekturę. Jest to jednak naturalną konsekwencją przyjętej formuły monografii naukowej, a zarazem sygnałem jej wartości erudycyjnej. Niemniej jednak w przyszłości warto rozważyć również wydanie monografii w bardziej przystępnej formie, popularyzującej wątki tej ważnej refleksji. Wskazane byłoby także przygotowanie przekładu książki na język angielski, co umożliwiłoby włączenie podejmowanej refleksji w międzynarodowy dyskurs naukowy, a zarazem przyczyniłoby się do jej upowszechnienia wśród badaczy reprezentujących różne tradycje intelektualne.

Na tle polskojęzycznej literatury przedmiotu publikacja stanowi rzadkie i cenne opracowanie. Szkutnik wykonał dogłębną analizę, szczegółowo omawiając koncepcje, których recepcja dostępna była dotąd niemal wyłącznie w językach obcych. Konstruk-

cja książki jest przejrzysta, logiczna i dobrze przemyślana, a warsztat badawczy autora zasługuje na uznanie.

Podsumowując, monografia D. A. Szkutnika to publikacja o dużej wartości naukowej i historycznej. Odślania spory towarzyszące narodzinom embriologii i pokazuje, jak kluczowe pojęcia tradycji filozoficznej mogą inspirować uczonych badających współczesne mechanizmy epigenetyczne. Dla niektórych, mniej obeznanych z klasyczną tradycją biologii i filozofii, monografia może stanowić intelektualne wyzwanie, jednak dla badaczy zajmujących się historią nauki i myślą przyrodniczą jest to źródło cenne i długo oczekiwane.